

ЛОГІЧНА ПРОБЛЕМАТИКА У РУКОПИСАХ ЛЕКЦІЙ П. ЛІНИЦЬКОГО

Віталія Мироняк

Анотація. Персоналія Петра Ліницького довгий час перебувала у тіні, якщо порівнювати з іншими викладачами та дослідниками Київської духовної академії. Це було зумовлено політичними та ідеологічними мотивами, тож поштовхом для можливості досліджень стало відновлення незалежності України. У цій статті я пропоную ближче познайомитися із філософською спадщиною філософа П. Ліницького, а основною метою є аналіз логічного вчення у читаних ним лекціях з логіки. Згадані лекції сьогодні знаходяться в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського у Фонді 160, №815. Це – рукописні конспекти, записані студентом Ліницького – Петром Кудрявцевим.

У статті описується та аналізується п'ять зошитів (134 сторінки). У записаних лекціях ми знайомимося із основними питаннями логічних досліджень, які пропонує розглянути Ліницький. Важливим є те, що ці лекції можна вважати одним з перших системних викладів логічних питань Ліницьким у 1889-1890 рр., адже лише через кілька років у 1895 році виходить праця «Про форми і закони мислення».

Основними проблемами у лекціях є питання про сутність логіки та поділ суджень. Джерело логіки, на думку автора ховається у філософській системі. Одне з основних протистоянь за аналіз логіки відбувається між ідеалізмом та сенсуалізмом. Ліницький багато розмірковує про різні філософські системи, але остаточної відповіді про вагому перевагу однієї над іншою немає. Окремо згадується індуктивний та дедуктивний методи, де першим послуговується сенсуалістична логіка, а другим – ідеалістична.

Дискусійним питанням на думку Ліницького є проблема поділу суджень. Філософ не погоджується із наявними поділами Аристотеля, І. Канта і В. Вундта. Кожний підхід розглядається окремо, де лектор вказує недоліки того чи іншого розділення. Поділ суджень за Ліницьким передбачає наступні складові: предмет судження; зміст судження; форма судження. Зошити закінчуються аналізом поділу судження, яке Ліницький запропонував своїм студентам.

Ключові слова: логіка, історія логіки, Петро Ліницький, історія філософії, Петро Кудрявцев, Київська духовна академія, рукописи.

Вступ

Сьогодні є велика кількість досліджень, які пов'язані з Київською духовною академією (далі – КДА) і безпосередньо з філософською спадщиною Петра Ліницького. Однак, так було не завжди і ще недавно про П. Ліницького майже не згадувалося. Про це пише дослідниця Н. Мозгова, яка присвятила кандидатську дисертацію дослідженню філософських поглядів П. Ліницького, – «Гносеологічна проблематика у творчості П.І. Ліницького» (1997) [8]. У пізнішій праці «Київська духовна академія, 1819-1920: філософський спадок» (2004) авторка пише: «З політичних, релігійних та інших ідеологічних мотивів його ім'я в радянській довідково-енциклопедичній літературі замовчувалося. Науковці-філософи не мали змоги знайомитися з його світоглядом, життєвим шляхом» [9, с. 209]. Проте, завдяки дослідженням Н. Мозгової постать Петра Ліницького сьогодні більше не ховається в тіні.

Метою цієї статті є аналіз логічного вчення у лекціях з логіки відомого українського філософа кінця XIX століття Петра Ліницького, які були записані у 1889-1890 роках його студентом, у подальшому не менш значущим науковцем та діячем, – Петром Кудрявцевим. Рукописи лекцій знаходяться сьогодні в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського у Фонді 160, №815. Це п'ять зошитів, 134 сторінки [7].

Персоналія Петра Ліницького в українській філософії кінця XIX – початку XX століття

Петро Іванович Ліницький народився 23 листопада (5 грудня) 1839 року у місті Лебедин Харківської губернії (нині місто Лебедин, Сумська область). Народився у сім'ї священника, закінчив Охтирське духовне училище та Харківську духовну семінарію [10, с. 127]. Пізніше, у 1861 р. вступив до КДА, де здобув ступінь магістра і провів подальше своє наукове життя, викладаючи різні філософські дисципліни. За час свого викладання у КДА П. Ліницький читав як історико-філософські курси, так і курси з логіки, педагогіки та метафізики.

У курсі логіки та метафізики знайомив студентів 2-го року навчання з метафізичними ученнями, гносеологічною проблематикою, формами і законами мислення, змістом раціоналістичних та емпіричних філос. систем. Як викладач вирізнявся вимогливістю до студентів і надзвичайною ретельністю у підготовці до лекцій [4, с. 85].

Як викладач, Ліницький ретельно працював над своїми курсами, щорічно оновлюючи їх та змінюючи.

Помер Петро Ліницький 12 (26) червня 1906 року. Як напише потім у некролозі П. Кудрявцев:

12 червня поточного року, о 10 ранку, помер від раку у печінці, на шістдесят сьомому році від народження, заслужений ординарний професор Київської Духовної Академії, доктор богослов'я, дійсний статський радник, Петро Іванович Ліницький [5, с. 737].

Похований за власними вказівками і побажаннями на кладовищі Флорівського монастиря, що на Замковій горі, з якої було видно КДА.

Щодо особистості Ліницького, то Мозгова, підсумовуючи спогади сучасників, зазначає:

Це був справжній філософський відлюдник, котрий майже ніколи не виїздив за межі Києва. Духовне усамітнення – найхарактерніша риса його індивідуальності [9, с. 215].

Також він тримав дистанцію, негативно ставився до проявів фамільярності, не намагався нав'язати комусь свій спосіб чи то життя, чи то сприйняття філософії загалом, його девізом були слова: «Бути, а не видаватися!», яким він слідував усе своє життя [10, с. 128]. Однак, в останній рік свого життя Ліницький вирішив засудити участь студентів у мітингах та революційних акціях, які наростали вже певний час. Така заява від професора була негативно сприйнята студентами, що побудувало між ними стіну. Для Ліницького це було важкою травмою, яка могла навіть вплинути на погіршення його здоров'я, адже після цього, на Великдень, він зліг і вже більше не повернувся до лекцій [9, с. 218]. Перед цим на вченого також вплинула поразка Росії у російсько-японській війні (1904–1905 рр.), що змусило Ліницького співпереживати подіям і замислюватися про можливість світлого майбутнього для імперії, яка насправді уже була на початку свого знищення.

Філософська спадщина Петра Ліницького

До наукового доробку Петра Ліницького входять близько 20 фундаментальних праць і велика кількість статей, які друкувалися в офіційному академічному часописі «Труди КДА» та у часописі «Віра і розум». У доробку автора є також статті французькою та німецькою мовами.

Згадаймо деякі праці зі списку вченого: «Про уможвіння і відношення умоглядного пізнання до досвіду (теоретичного і практичного)» (1882); «Про форми і закони мислення» (1895); «Про необхідність метафізики» (1897); «Основні питання філософії. Досвід систематичного викладу філософії» (1901). Окремо у П. Ліницького є статті, які стосуються історії філософії, гносеології, релігії, етики, естетики, літературознавства [9, с. 218-219].

Ліницький цікавився західно-європейською філософією, про що свідчить його критико-бібліографічний доробок [12, с. 110]. Одним із центральних питань, яке він розглядав, що у критиці, що у власних доробках, – місце та роль у духовному житті людини.

У своїй дисертації Н. Мозгова пише, що складно приєднати філософські погляди ученого до якогось конкретного напрямку чи якогось «історично визначеного стилю філософствування» [8, с. 171]. Дослідниця вважає, що світогляд П. Ліницького балансує між українською традицією та релігійною російською філософією, і саме в цьому і проявляється його оригінальність. Ліницький добре розумів виклики, з якими зіткнулася філософія у ХІХ столітті, а саме конфлікт, що виник між філософією та природознавством. Тож, Н. Мозгова зазначає:

Він був переконаний, що методами природничих наук не можуть бути розкриті таємниці духу, але разом з тим київський мислитель розумів і те, що «останнє» слово філософії ніколи не може бути істиною останньої інстанції [8, с. 172].

У свою чергу В. Горський зараховує Петра Ліницького до «релігійно-теїстичної філософії», де поруч з ним розглядав П. Кудрявцева та Д. Богдасhevського [2, с. 217].

Важливе місце у філософських розвідках Ліницького займає поняття «буття». На його думку, поняття буття є більш первинним за поняття причини, адже ми повинні мати щось існуюче перед тим, як говорити про причинність цього існуючого. Таким чином, буття є предметом філософського дослідження і одним з головних питань філософії. Буття може бути незалежним і залежним, їхня відмінність у тому, що перше є первинним, а друге є похідним від першого (феноменальне буття) [9, с. 223-224]. Відтак, у пошуках первинного знання ми переходимо до двох напрямків, які відповідають на ці питання по різному – матеріалізм і спіритуалізм.

За Ліницьким, позитивним вченням слід визнати спіритуалізм, а негативним – матеріалізм, бо останній заперечує буття духу, отже, і філософію як вияв і витвір духу, а оскільки водночас матеріалізм

визнає себе філософською системою, то в цьому полягає внутрішня, докорінна суперечність матеріалізму [9, с. 225].

Що стосується логіки, то вона, на думку Ліницького, є необхідною для вивчення, адже, з одного боку, це є одним із завдань філософії, а з іншого боку – логіка може виступати інструментом для врегулювання співвідношення віри та знання. Свої погляди щодо цього питання він описав у праці «Про форми і закони мислення» (1895), де вказує, що логіка є наукою філософською [6, с. 8]. Ліницький підкреслює важливість вивчення мислення, яке є основою для філософського аналізу питань, які виникають, і мислення може розглядатися саме по собі [9, с. 244]. Примітно, що Ліницький відносить логіку до нормативних наук, адже вона може встановлювати норми діяльності і відповідно є у підпорядкуванні з їхнім дослідженням [12, с. 14].

Системне бачення логіки спочатку ми можемо прослідкувати безпосередньо у лекціях Петра Ліницького, які аналізуються нижче. Адже праця «Про форми і закони мислення» вийшла на декілька років пізніше за прочитані лекції. У них ми можемо уже вбачати зв'язки віри та знання, які автор буде прописувати у своїй наступній праці.

З історії появи рукописів

Одним з відомих випадків, коли ми дізнаємося про погляди філософа на логіку із конспектів лекцій його студентів, є записи лекцій визначного німецького філософа І. Канта. Філософ не написав окремої праці, яка б включала його погляди на формальну, Аристотелівську логіку, але сьогодні активно перекладаються різними мовами записи його студентів. Лекції були записані та копіювалися його студентами для персонального використання. Науковці вважають, що існує досить велика кількість різних копій лекцій І. Канта, які у майбутньому ми зможемо переглянути. Робота над цими лекціями триває досі [1]. Схожу ситуацію ми маємо сьогодні із записаними лекціями Ліницького, які передують його роботі «Про форми і закони мислення», що була видана у 1895 році.

Фонд 160, №815. У Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського у Фонді 160, №815 можна знайти 5 зошитів невеликого формату з палітурками різних кольорів. Це і є записи лекцій П. Ліницького, які у 1889-1890 роках записав його студент П. Кудрявцев. На обкладинці першого зошиту можемо прочитати напис: «Логіка. Лекція прочитана професором Петром Івановичем Лі-

ницьким студентам XLV-го курсу (1889-1892 рр.), у Київській духовній Академії у 1889/90 академічному році. Записана студентом Петром Кудрявцем».

Написи на обкладинках відрізняються, відтак на другому зошиті ми бачимо тільки: «Логіка. Лекції П.І. Ліницького», на третьому знову додається: «Записана студентом П. Кудрявцевим», четвертий зошит повторює надпис другого, а останній – п'ятий, нагадує перший, але дещо коротший. Зошити, де не було підпису Кудрявцева, є продовженням попередніх зошитів (за сенсом і змістом), тому можемо припустити, що всі вони належать його авторству, на що вказує і схожий почерк, однак, беззаперечні висновки щодо цього можуть надаватися тільки експертами у даній царині. Персоналія Петра Кудрявцева є не менш цікавою, тому пропоную розглянути декілька фактів про студента, чиї записи будуть розглядатися.

Петро Павлович Кудрявцев народився 1868 року в селі Олексіївське на Сітовій Мечі Чернського повіту Тульської губернії у сім'ї священника. Після закінчення Євремівського духовного училища навчався у КДА. По закінченню навчання був відзначений премією імені митрополита Литовського Йосифа (Семашка), за відгуками професорів М. Ковальницького та П. Ліницького у 1892 році [3, с. 729]. З жовтня 1893 року він викладав філософські науки у Кам'янець-Подільській духовній семінарії і у Подільському жіночому училищі духовного відомства (словесність та історія російської літератури) [9, с. 229]. А уже в червні 1897 року Кудрявцев повертається назад до академії. У 1910 році політичний курс починає змінюватися, новий статут сприяє вилученню ряду дисциплін, але Кудрявцев залишається на роботі.

Уже через сім років у 1917 році його обирають «делегатом Київського єпархіального з'їзду, а у 1918 – делегатом Всеукраїнського православного церковного собору і головою Вченого комітету при міністерстві ісповідань в уряді гетьмана П. Скоропадського [9, с. 262]. Пізніше, у 1919–1921 рр. Кудрявцев стає професором філософії у Таврійському університеті у місті Сімферополь, який якраз очолював В. Вернадський. У 1921 р. Кудрявцев повертається до Києва, де стає співробітником Всеукраїнській Академії наук, де його керівником був А. Кримський. Два роки перед смертю перебував під арештом через переслідування радянською владою. Був звільнений у 1939 р., але його сили вже були підірвані й у 1940 р. Кудрявцев помер, похований у Києві на Солом'янському кладовищі [9, с. 262-264]. Це тільки окремі події з життя Петра Кудрявцева, оскільки біографія філософа може

претендувати на окрему статтю зі скрупульозним дослідженням усіх життєвих та наукових звершень, яких у Кудрявцева було чимало.

Складнощі у роботі з рукописами. Перед тим, як безпосередньо перейти до аналізу вмісту зошитів, пропоную окремо зазначити складнощі, з якими я зіштовхнулася під час даної роботи. Передусім, досить складно встановити конкретну дату кожної лекції. Якщо у першому зошиті одразу на першій сторінці на полях ми зустрічаємо відмітку дати – перша лекція, 9 вересня, то вже на дванадцятій сторінці над словом у третьому ряді знизу бачимо напис «20 вересня», але далі, на полях 22 сторінки ми бачимо напис «третя лекція, 13 вересня». Така плутанина зустрічається і в інших зошитах, тому тут я не буду прив'язуватися до конкретних дат, хоча, звичайно, можна вважати відмітки на полях орієнтирами, але тоді виникає питання: як ставитись до позначок дат у тексті, які зустрічаються як і над словами у реченнях, так і по закінченню лекції, але не збігаються з відмітками на полях.

Іншим важливим моментом є те, що ці лекції написані від руки. У роботі з рукописними матеріалами можуть виникати проблеми із розумінням почерку автора, що деколи перешкоджає сприйняттю записаної думки. Таким чином, якщо слово було незрозумілим, я замінювала його трьома крапками. Також можна припустити, що Кудрявцев не переписував лекції з чернетки, адже є велика кількість закреслень, виправлень, скорочень. Окреме місце також займають питання перекладу, в яких можна виокремити два аспекти. З одного боку, можуть виникати дискусії щодо перекладу логічної термінології, а з іншого – складнощі можуть бути не тільки у логічній термінології, адже лекції прочитані і записані наприкінці XIX століття і не всі форми слів відповідають сучасним нормам.

Насамкінець, перед тим, як звернутися до зошитів, зазначу, що для зручності навігації текстом, нумерація кожного зошита відбувається окремо. Відтак, у першому зошиті «сторінка 1» відповідає першій сторінці, де починається текст, відповідно і закінчується остання пронумерована сторінка, де закінчується текст. Це є необхідним, адже кожний зошит на даний момент пронумерований по-різному, один пронумерований за аркушами, інший у нумерацію включає обкладинку, а третій, наприклад, ні, тому, щоб уникнути плутанини, нумерація буде окрема для кожного, не включаючи обкладинок. Відтак, маємо наступну кількість сторінок у кожному:

зошит 1 – 34 сторінки;

зошит 2 – 6 сторінок;

зошит 3 – 30 сторінок;

зошит 4 – 40 сторінок;

зошит 5 – 24 сторінки.

Опис та аналіз рукописних лекцій з логіки Петра Ліницького, записаних Петром Кудрявцевим

Зошит 1.

На першій сторінці, у першому зошиті, посередині вгорі читаємо напис «Логіка», дещо нижче, з правого боку, на полях біля основного конспекту зазначено: «Джерела логіки, перша лекція – загальні нарисы, прочитана 9 вересня» [7, с. 1]. Конспект розпочинається з питання і одразу відповіді: «Як вивчати логіку? Щоб відповісти на це питання, потрібно вказати джерела / витoki логіки» [7, с. 1]. Відтак, джерело логіки, як науки про мислення, ховається у філософській системі. Говорячи про філософську систему, можемо припустити, що лектор Ліницький перейшов до важливості філософської критики, адже на наступних сторінках конспекту Кудрявцев розкриває саме ці пункти: йдеться безпосередньо про питання чи може філософська критика задовільняти умови доброякісної критики? Так, може, адже в «існуванні філософії полягає прагнення до пізнання повної і безумовної істини» [7, с. 7] і якраз саме філософська критика може бути неупередженою.

Філософські вчення зводяться до ідеалістичного та матеріалістичного [7, с. 13]. За викладом Ліницького виходить, що можливі тільки два основних принципи у філософії: 1) існує дух як абсолютне начало (ідеалістичний); 2) дух не існує, а існує тільки матерія, яка і є абсолютним началом (матеріалістичний). Матеріалізм заперечує буття духу; ідеалізм хоч і не заперечує матерію, але не надає їй такого значення, як матеріалізм [7, с. 14]. Уся філософська система може бути зведена до двох типів: спіритуалізму, або ідеалізму, і до матеріалізму, або релятивізму [7, с. 16]. І одразу на тих же сторінках ми знаходимо відповідь на те, чому лектор вирішив почати із питання щодо напрямків філософії.

Якщо логіка залежить від філософської системи, яка зводиться до двох напрямків, то і в [...] логіці можливі такі ж два напрямки – ідеалістичний або раціоналістичний [7, с. 16].

У третій лекції за 13 вересня у записах Кудрявцева Ліницький зіставляє ідеалістичну логіку з сенсуалістичною [7, с. 22]. Сенсуалізм є по духу спорідненим із матеріалізмом [7, с. 23]. Відтак, далі у записах

йдеться про форму мислення, судження та силогізм. Формою мислення за визначенням Ліницького є поєднання уявлень, судження – це поєднання двох уявлень, а силогізм – поєднання декількох суджень:

Таким чином, силогізм відрізняється від судження тільки більшою складністю суджень, які входять у його склад. І те, що у формальній логіці називається розвитком мислення, сенсуалістична логіка вважає поступовим накопиченням уявлень [7, с. 28].

Повертаючись до ідеалістичної логіки, видно, що відмінність буде полягати у тому, що мислення не є механізмом уявлень, який вибудовується із уявлень, які ми сприймаємо, мислення – це діяльність, яка властива людині за її природою, дана їй, отже, скільки б уявлень ми не сприймали і не накопичували, якість нашого мислення залишиться незмінною [7, с. 29]. Коли йдеться про ідеалістичну логіку, то вона розглядає форму мислення інакше. За записами лекції Ліницького виходить, що ідеалістична логіка вбачає у кожній формі мислення певний акт думки: щоб «відбулося» судження, ми маємо здійснити акт думки [7, с. 30]. Ідеалістична логіка не визнає закони асоціації, адже цей закон є психологічною умовою.

Логічні закони відрізняються іншими характеристиками: вони [схожі] із законами моральними: як свідомість моральних законів робить людину стійкішою / узгодженішою з її діями, сприяє її моральному розвитку, так і свідомість законів логічних [...] обумовлює собою правильність дій мислення і сприяє розумовому розвитку [7, с. 31].

Окрім цього, ідеалістична логіка розходиться з сенсуалістичною логікою у питаннях, які стосуються методів «як систематичних форм мислення». Тут лектор згадує індуктивний метод, який визначається «сходженням» від часткового до загального [7, с. 32]. Щодо дедуктивного методу, то згадок про нього майже не було, або вони не були записані так детально, або записані у інших зошитах, які можуть знаходитися в інших фондах. Щодо індуктивного методу, то він, на думку Ліницького, є найважливішим для сенсуалістичної логіки методом мислення:

Таким чином, натуральний парадокс мислення є сходженням від часткових уявлень до загальних положень і тому індуктивний метод варто прийняти (визнати) єдиним правильним методом мислення. Це – погляд сенсуалістичної логіки. На відміну від цього погляду, ідеалістична логіка важливішим і головнішим методом вважає дедукцію [7, с. 32-33].

На цій думці закінчується перший зошит. Але розкриття думки продовжується у наступному.

Відтак, аналізуючи цей зошит можна зробити висновок, що основу логіки за Ліницьким варто шукати у філософських системах. Автор приділяє багато часу поясненню розрізнення між сенсуалістичною логікою та ідеалістичною, наводячи приклади функціонування логіки у різних системах.

Зошит 2.

Другий зошит має найменшу кількість сторінок – шість. У ньому ми далі читаємо про типи логіки. Висновок, який запропонував Ліницький, за записами Кудрявцева: є два типи логіки – ідеалістична логіка та сенсуалістична логіка. За Ліницьким спочатку переважала ідеалістична логіка, а останнім часом – сенсуалістична. Окремо згадується у цьому контексті в примітках праця М. Грота «До питання про реформу логіки» [7, с. 1]. Наступні сторінки – це резюме написаного вище, яке Кудрявцев записав за лектором або виклав самостійно.

Зошит 3.

Цей зошит розпочинається з нового розділу «Вчення про елементарні форми мислення». І перший пункт, перше питання, яке розглядається – судження. З елементарних форм мислення «основною, першопочатковою формою варто визнати судження» [7, с. 2]. Хоч і зазначено нижче, що ми б могли на перше місце поставити і «поняття», але поняття підпорядковується судженню, хоч є і не менш важливим. Так чим тоді є судження на думку Ліницького? Це пояснення викликає певні складнощі.

Складність [...] питання про сутність судження залежить від того, що мислення, а відповідно і судження як акти мислення можуть розглядатися з двох боків – з об'єктивного і суб'єктивного, і з боку відношення до буття і з боку відношення до пізнавальних здібностей [7, с. 3].

Тому визначення судження залежить від того, яку сторону ми приймаємо. Наприклад, за Аристотелем сутність судження заключається у тому, що саме ми хочемо дізнатися про певний предмет. У Аристотеля на перший план висувається об'єктивність, «предметність як необхідна властивість судження» [7, с. 4].

Ліницький приділяє досить багато уваги визначенню судження. Після акценту на погляди Аристотеля, бачимо у записах лекції Кудрявцева згадки і про інших дослідників. Згадується, що одні дослідники (наприклад Г. Лотце) вважають судження результатом аналізуючої діяльності, а інші (наприклад Х. Зігварт) – переконують,

що не аналізом, а синтезом зумовлюється судження і тому воно є сукупністю уявлень [7, с. 4-5]. Однак, Ліницький вважає, що питання про походження судження відноситься радше до області психології: «для логіки важливо не те, як створюється судження, а те, у чому заключається його сутність» [7, с. 7]. В чому ж полягає сутність судження? Сутність судження полягає у тому, що воно є актом думки, яка у свою чергу виражає відношення мислення до буття. Але не кожне поєднання уявлень є судженням [7, с. 7]. Визначаючи судження, лектор закінчує свою лекцію наступною фразою, яку Кудрявцев у своїх записках окремо виділив та підкреслив: «Судження є [вираження] про будь-який предмет відомої ознаки» [7, с. 7-8]. Це є фінальне заключення, яке стосується визначення судження. Наступна лекція присвячена значенню судження.

Що є значенням судження? Існує думка, що судження виражає відношення підпорядкованості предмета відомому поняттю, усяке судження є підпорядкування предмета певному поняттю. Але з цим Ліницький не погоджується, адже яким чином судження може передбачати існування поняття, якщо поняття створюється шляхом судження? [7, с. 9] Тут здійснюється акцент на відрізнєнні ознаки від предмету [7, с. 12].

Судження складається із суб'єкта і предиката. Суб'єкт вказує на предмет, про який сказано щось, а предикат вказує на те, що вказано про предмет. «Центр тяжіння судження закінчується у його предикаті, бо важливо не те, чому що-небудь сказано, а те, що саме сказано» [7, с. 14]. Після цього акцент зміщується до питань розрізнення (поділу) судження. Цьому питанню приділяється досить багато уваги, адже Ліницький за записами Кудрявцева здається, що у підходах, які є найбільш поширеними на той час, логіка суперечить сама собі. Тому серед досліджень ми не можемо віднайти потрібного вектору руху. Щоб не бути голослівним лектор пропонує розглянути три підходи, три способи розділення судження: а) розділення за Аристотелем; б) розділення за І. Кантом; розділення за В. Вундтом [7, с. 17-18].

Ліницький розглядає коротко кожний підхід окремо. Щодо Аристотеля, то для нього на першому місці стоїть силігізм, а логіка його може йменуватися «теорією силігізму» [7, с. 18]. Сутність силігізму у Аристотеля, за інтерпретацією лектора, у тому, що силігізм не просто щось стверджує або заперечує, але це ствердження або заперечення ми доводимо: «у силігізмі дане поняття не просто виражається, а виводиться із поняття про сутність предмета» [7, с. 19]. Сутність предмета характеризується ознаками загальності і необхідності, відтак

Аристотель розділяє судження з точки зору загальності і необхідності. Таким чином, для Аристотеля знаходимо наступний поділ, який відображається у записях Кудрявцева: судження, що виражають необхідне; судження, що виражають випадкове: судження про дійсне; судження про можливе [7, с. 21].

У чому полягає недостатність такого підходу на думку Ліницького? Недостатність та незадовільність такого розрізнення проявляється у тому, що Аристотель розглядає судження не самі по собі, не як самостійну форму мислення, а як складову частину силогізма [7, с. 22]. Логіка має розглядати кожную форму мислення саму по собі і не залежати від силогізмів, тому і підґрунтя для розділення суджень має залежати не від якої-небудь сторони судження, а від нього самого [7, с. 23].

Уже дещо інший погляд ми бачимо у Канта і його розділенні за категоріями. У лекції згадуються категорії кількості, якості, відношення та модальності [7, с. 23]. За кількістю судження поділяються на загальні, часткові та одинчні. За якістю – на ствердження і заперечення, а за відношенням – на категоричні, умовні та роздільні. Останні, за модальністю – на проблематичні,¹ – на асерторичні і аподиктичні. Кожна з цих категорій окремо пояснюється у лекціях і їм приділяється досить багато часу. Але чому такий детальний поділ не підійшов Ліницькому? Бо за категоріями можна розділити не тільки судження, а й «усі можливі і дійсні предмети, реально існуючі, та ті, які можна помислити» [7, с. 24]. Однак, Ліницький не відкидає повністю розділення суджень за категоріями, до того ж, він сам буде орієнтуватися на них у своєму поділі.

Щоправда, при розділенні суджень потрібно брати до уваги і категорії, адже судження розділяються на все мислиме і дійсне, але категорії мають тут другорядне значення [7, с. 25].

Останнім є поділ суджень за В. Вундтом, за яким у складі кожного судження є суб'єкт, предикат і відношення між суб'єктом та предикатом. За цими частинами і відбувається розподіл [7, с. 27-28]. Лектор приділяє кожній складовій окремо час і пояснює їх, але такий підхід теж не вважає досконалим. І, безпосередньо, поділ суджень, які нам пропонує Ліницький ми побачимо у наступному зошиті.

У розглянутому зошиті чільне місце займає питання судження. Окремо автор ще визначає поняття і вказує на те, що поняття не

¹Усі поняття – це прямий переклад із конспектів лекції, які не узгоджуються з наявними перекладами.

передуює судженню. Кожне судження складається із двох важливих компонентів – предикат і суб'єкт, де предикат може бути без суб'єкта. Також важливим є питання поділу суджень, де автор наводить три різні підходи, з якими він не зовсім погоджується: поділ за Аристотелем, поділ за І. Кантом, поділ за В. Вундтом.

Зошит 4

Цей зошит розпочинається із завершення теми, яка була у попередньому зошиті – поділ суджень. Цій темі автор приділяє багато часу і це тема двох останніх зошитів, які ми маємо.

Судження за Ліницьким розділяються наступним чином:

предмет судження;

вміст судження;

форма судження [7, с. 2].

У цій статті я не буду детально розглядати усі міркування автора щодо запропонованого поділу, адже це може бути предметом окремого дослідження, а тільки зверну увагу на окремі пункти, які вважаю важливим. Відтак, розпочинаючи із предмету судження, то він є «даним для думки». Така даність є його визначною рисою, яка вказує на відносний характер цього предмета.

Даним може бути не тільки самостійний предмет, а і ознака предмета, дана – думка, все те, чим можна вправити судження і до чого судження може відноситися [7, с. 4-5].

Оскільки предмети судження є даними, наявними, то і розрізнення цих суджень за предметами має зумовлюватися тим, як предмет може бути даним для нашої думки [7, с. 5].

Отже, предметами суджень можуть бути предмети, які дані через чуттєве спостереження або предметно через умогляд, – факт або ідеї. На цьому ґрунті судження можна поділити на емпіричні і умоглядні [7, с. 6-7].

Наступний розділ присвячений розділенню суджень за змістом, тобто за ознаками, які висловлюються про предмет. Є судження існування та неіснування, серед них є асертичні, проблематичні [7, с. 11] та аподиктичні [7, с. 12]. Тут ми бачимо уже посилання на категорії за Кантом, які розглядалися і критикувалися Ліницьким у попередньому зошиті.

Останній розділ у зошиті – поділ суджень за формою, де лектор висловлює, що із самого поняття про судження як форми думки випливає висновок, згідно якого важливою стороною у судженні потрібно

приймати ту, якою вона визначається у формальному відношенні, тобто форму судження [7, с. 40]. Однак, питання про поділ судження не закінчуються, а продовжують розкриватися у наступному зошиті.

Зошит 5

Останній зошит – це продовження теми про розподіл суджень. Тут уже розглядаються судження, які розподіляються з боку змісту. Вони діляться на категорії, знову ж таки, кількості, якості і відношення. Також вони розглядаються зі сторони «існування» та «неіснування» [7, с. 2-3]. У формальних відношеннях судження мають бути розділені на стверджувальні та заперечувальні [7, с. 10]. Окремо у склад кожного судження входять наступні елементи, за викладом Ліницького, – предмети, ознаки, форми та способи [7, с. 12-13]. Виклад, який наявний для нас через зошити, закінчується питаннями, які стосуються мислення та можливості аналізу мислення. Лектор аналізує як науковий метод, так і здоровий глузд, але вказує, що ні те, ні інше не може задовільнити нас, коли йдеться про царину думки. Тому ми повинні вказати «інше підґрунтя для вирішення цього питання» [7, с. 24].

Висновки

При аналізі рукописних праць можна стикнутися із низкою складнощів, які впливають на об'єктивність такого аналізу. А особливо, якщо це конспекти лекцій, де, окрім викладу думки лектора, ми повинні спиратися на того, хто здійснював ці записи. У запропонованій статті ми переглянули лекції з логіки Петра Ліницького, які законспектував його студент Петро Кудрявцев, який пізніше став не менш відомим за свого викладача. Лекції відбувалися наприкінці XIX століття в аудиторіях Київської духовної академії.

Розглянуті лекції з логіки відображають методи викладання логіки, які відрізняються від сучасних. Лектор не послуговується строгим та структурованим викладом основних понять та принципів логіки, а розглядає логіку з точки зору гносеології. Також у лекціях проглядаються дуалістичні погляди, які зустрічаються і в інших працях Ліницького, відбувається протиставлення матерії та духу, які автор наводить як приклади для пояснення логічної термінології і якими пояснює ту саму логічну термінологію. Лектор приділяє велику кількість часу для розгляду питань, які стосуються судження, намагаючись не просто окреслити загальні поняття, а й аналізуючи різні підходи та думки, які стосуються теми суджень. У такому стилі побудовані усі

лекції, на яких Ліницький знайомить студентів із контекстом та своїм баченням. Як уже згадувалося, такого типу лекції відрізняються від викладу, до якого ми сьогодні звикли, і можуть більше сприйматися як лекції з гносеології, а не логіки.

Література

1. *Kant I. Lectures on Logic* / Young J.M., ed. Cambridge University Press, 1992.
2. *Горський В.С.* Історія української філософії. Курс лекцій. Київ, 1997.
3. *Київська духовна академія в іменах: 1819-1924: енциклопедія: в 2 т. /* упоряд. і наук. ред. М.Л. Ткачук; відп. ред. В.С. Брюховецький. Т. 1 : А-К. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2015.
4. *Київська духовна академія в іменах: 1819-1924: енциклопедія: в 2 т. /* упоряд. і наук. ред. М.Л. Ткачук; відп. ред. В.С. Брюховецький. Т. 2 : Л-Я. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2016.
5. *Кудрявцев П.П.* Профессор Петр Иванович Линицкий. Некролог. *Труды КДА.*, 1906. Кн. 6.
6. *Линицкий П.И.* О формах и законах мышления. Харьков, 1895.
7. *Линицкий П.* Слова и речи на разные дни и случаи, учебные работы студентов; лекции по логике, читанные профессором П.И. Линицким в записи студ. П. Кудрявцева. Институт рукопису НБУ ім. В.І. Вернадського. Ф. 160. Оп. 815.
8. *Мозгова Н.Г.* Гносеологічна проблематика у творчості П.І. Ліницького : дис... канд. філос. наук: 09.00.05; Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 1997.
9. *Мозгова Н.Г.* Київська духовна академія, 1819–1920: Філософський спадок. Київ: Книга, 2004.
10. *Мозгова Н.П.* Ліницький та київська релігійно-філософська школа другої половини XIX – початку XX століття. *Київські обрії: Іст.-філос. нариси.* Київ, 1997. С. 126-138.

11. *Пастушенко Л.А.* Історико-філософська концепція Петра Кудрявцева: європейський контекст. *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*. 2018. Т. 1. С. 55-64.
12. *Плахтій М.П.* Логіка у другій половині XIX – на початку XX століття: напрями розвитку: монографія. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2009.
13. *Філософська і богословська спадщина Київської духовної академії (1819 – 1924): досвід археографічних та бібліографічних студій:* зб. наук. пр. / упоряд. і наук. ред. М.Л.Ткачук. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2019.

References

1. *Gorskyi V.S.* Istoriia ukrainskoi filosofii. Kurs lektzii. Kyiv, 1997.
2. *Kant I.* Lectures on Logic / Young J.M., ed. Cambridge University Press, 1992.
3. *Kyivska dukhovna akademiia v imenakh: 1819–1924: entsyklopediia:* v 2 t. / uporiad. i nauk. red. M.L.Tkachuk; vidp. red. V.S.Briukhovetskyi. T. 1: A–K. Kyiv: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 2015.
4. *Kyivska dukhovna akademiia v imenakh: 1819–1924: entsyklopediia:* v 2 t. / uporiad. i nauk. red. M.L.Tkachuk; vidp. red. V.S.Briukhovetskyi. T. 2: L–Ia. Kyiv: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 2016.
5. *Kudriavtsev P.P.* Professor Petr Ivanovych Lynytskyi. Nekrolog. Trudy KDA. 1906. Kn. 6.
6. *Lynytskyi P.I.* O formakh i zakonakh myshleniia. Kharkov, 1895.
7. *Lynytskyi P.* Slova i rechi na raznye dni i sluchai, uchebnye roboty studentov; lektzii po logike, chitannye professorom P.I.Lynytskym v zapisi stud. P.Kudriavtseva. Instytut rukopysu NBU im. V.I.Vernadskoho. F. 160. Op. 815.

8. *Mozghova N.H.* Hnoseolohichna problematyka u tvorchosti P.I. Linytskoho: dys. ... kand. filos. nauk: 09.00.05; Kyivskiy un-t im. Tarasa Shevchenka. Kyiv, 1997.
9. *Mozghova N.H.* Kyivska dukhovna akademiia, 1819–1920: Filos. spadok. Kyiv: Knyha, 2004.
10. *Mozghova N.P.* Linytskyi ta kyivska relihiino-filosofska shkola druhoi polovyny XIX – pochatku XX stolittia. Kyivski obrii: Ist.- filos.narysy. Kyiv, 1997. S. 126–138.
11. *Pastushenko L.A.* Istoryko-filosofska kontseptsiiia Petra Kudriavtseva: yevropeyskyi kontekst. Naukovi zapysky NaUKMA. Filosofiia ta relihiieznavstvo. 2018. T. 1. S. 55–64.
12. *Plakhtii M.P.* Lohika u druhi polovyni XIX – na pochatku XX stolittia: napriamy rozvytku: monohrafiia. Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohienka, 2009.
13. *Filosofska i bohoslovska spadshchyna Kyivskoi dukhovnoi akademii (1819 – 1924): dosvid arkhеоhrafichnykh ta bibliohrafichnykh studii:* zb. nauk. pr. / uporiad. i nauk. red. M.L. Tkachuk. Kyiv: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 2019.

LOGICAL ISSUES IN P. LINYTSKYI'S LECTURE MANUSCRIPTS

Vitaliia Myroniak

Abstract. Compared to other professors and researchers of the Kyiv Theological Academy, the personality of Petro Linytskyi remained in the background for a long time. This situation was due to political and ideological motives; the catalyst for research opportunities was the restoration of independence of Ukraine. In this article, I will closely examine the philosophical approaches of the philosopher P. Linytskyi. The main goal is to analyse the logical methods in his lectures on logic. These lectures are currently stored at the Manuscript Institute of the National Library of Ukraine named after V.I. Vernadsky, in Fund 160, No. 815. They are handwritten notes taken by a student of Petro Linytskyi – Petro Kudriavtsev.

This article presents and analyses five notebooks (134 pages). In these written lectures, we become acquainted with the main issues of the logical field that Linytskyi proposed to consider. These lectures are one of the first systematic presentations of logical questions by Linytskyi, which were delivered between 1889 and 1890. Just a few years later, in 1895, his work «On the Forms and Laws of Thinking» was published.

The main topics in the lectures concern the nature of logic and the division of judgment. According to the author, the source of logic lies within the philosophical system. One of the fundamental conflicts in logical analysis occurs between idealism and sensualism. Linytskyi reflects extensively on various philosophical systems, but there is no definitive answer as to which one has a significant advantage over the others. Separate mentions are made of inductive and deductive methods, with the former used by sensualist logic and the latter by idealist logic.

Regarding judgment, it appears as an idea about any subject that possesses an existing attribute. Judgment is an act of thought, but not every combination of ideas constitutes a judgment. Judgment consists of a subject and a predicate. A debated issue, according to Linytskyi, is the problem of dividing judgments. The philosopher disagrees with the divisions proposed by Aristotle, I. Kant, and V. Wundt. Each approach is considered separately, with the lecturer pointing out the weaknesses of each division. According to Linytskyi, the division of judgments involves the following components: the subject of the judgment, the content of the judgment, and the form of the judgment. The notebooks conclude with an analysis of the division of judgment.

Keywords: logic, history of logic, Petro Linytsky, history of philosophy, Petro Kudriavtsev, Kyiv Theological Academy, manuscripts.

Надійшла до редакції 27 серпня 2025 р.

Прийнята до друку 4 листопада 2025 р.

Опублікована 20 грудня 2025 р.

Мироняк Віталія Андріївна

Філософський факультет

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

вул. Володимирська, 60

м. Київ

01601

Myroniak Vitaliia

Faculty of Philosophy

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Volodymyrska St., 60

Kyiv

01601

<https://orcid.org/0000-0002-5579-2063>

vitaliyamyroniak@gmail.com

<https://doi.org/10.31812/apm27.dxz26816>